

та програм різного рівня для здійснення інноваційних проектів в АПК. В цей же час ефективна організація інвестиційної діяльності інноваційного розвитку дасть можливість агропромисловим підприємствам у режимі запобігання виникнення проблем і своєчасного їх розв'язання забезпечувати поліпшення якості продукції, послідовне зменшення витрат на її виготовлення, збільшення обсягів грошових надходжень від операційної діяльності й, на цій основі, постійно підтримувати необхідний рівень фінансово-економічного стану агропромислового комплексу.

Література

1. *Гайдуцький А.П.* Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / А.П. Гайдуцький // Економіка України. — 2003. — № 2. — С. 69—73.
2. Інвестиційна та інноваційна діяльність: [монографія] / Кузьмін О.Є., Князь С.В., Тувакова Н.В., Кузнєцова А.Я. — Львів: ЛБІ НБУ, 2003. — 233 с.
3. Інституційні основи інноваційного розвитку економіки: навчальний посібник / за заг. ред. В.Є. Новицького. — К.: КНТ, 2008. — 360 с.
4. *Корецький М.Х.* Розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств / М.Х. Корецький // Держава та регіони. — 2004. — № 3. — С. 106—110. — (Серія: Економіка та підприємництво).
5. *Космидайло І.В.* Інноваційна спрямованість як засіб економічного росту / І.В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6(60). — С. 112—129.
6. *Макаренко П.М.* Механізми інноваційного оновлення аграрного сектора України / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєва // Агро інком. — 2005. — № 1—2. — С. 64—69.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2011 р.

УДК 631.11:331.34

О. В. Лаврук, аспірант,
Подільський державний аграрно-технічний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглядається сучасний стан аграрного виробництва, окреслюються соціально-економічні проблеми та розробляються заходи по забезпеченню подальшого розвитку аграрних підприємств і сільських територій.

Ключові слова: аграрні підприємства, сільські території, сталий розвиток, сільське населення, ресурсне забезпечення.

В статье рассматривается современное состояние аграрного производства, определяются социально-экономические проблемы и разрабатываются мероприятия по обеспечению дальнейшего развития аграрных предприятий и сельских территорий.

Ключевые слова: аграрные предприятия, сельские территории, устойчивое развитие, сельское население, ресурсное обеспечение.

This paper reviews the current state of agriculture and outlines the social and economic problems and develop measures to ensure the further development of agricultural enterprises and rural.

Key words: farmers, rural areas, sustainable development, rural population, resource access.

Постановка проблеми. Пріоритетність розвитку аграрного виробництва зумовлюється необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села. Галузь сільськогосподарського виробництва завжди була і до цих пір є органічно пов'язаною з територією і людьми, які проживають на цій території. А тому в першу чергу необхідно створити необхідні умови для благополуччя і життя людей в сільській місцевості.

За історично сформованими традиціями на сільськогосподарські підприємства покладається відповідальність за житлове і комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівлю та громадське харчування. В цей же час за роки незалежності України в сільській місцевості спостерігається зменшення населення, відсутність життєвих інтересів і мотивації до праці, зростання безробіття, масова заробітчанська міграція.

У даний час вирішення проблем стабільного розвитку аграрних підприємств та підвищення добробуту сільського населення в основному визначається розвитком сільських територій. Але в нашій країні за останні роки практично не надавалася увага розвитку сільських територій, більшість з них були віднесені до «неперспективних». За роки реформування аграрного виробництва в селах з'явилися неефективні власники об'єктів виробничої інфраструктури, земельних пайових наділів, яким байдужі сівозміни, родючість ґрунтів, адже вони вирощують лише ті культури, які виснажують землю, але дають миттєву наживу. Це призвело до їх поступового опустошення, руйнації, вимирання, нерационального розміщення на них продуктивних сил, не оброблюваності земель, нерозвиненості і відсутності підприємств соціально — побутової інфраструктури та інших важливих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе місце в області дослідження актуальних проблем економіки, стійкого розвитку аграрних підприємств і сільських територій займають наукові роботи вчених-економістів: В. Вернадського, М. Доліш-

нього, С. Дорогунцова, І. Лукінова, М. Маліка, Л. Мельника, О. Онищенко, П. Саблука, Р. Тринько, В. Трегобчука, М. Хвесика, О. Царенко, Г. Черевка, О. Шубравської, В. Юрчишина та ін. Ці вчені не тільки по новому переосмислили класичні категорії економіки і розвитку сільських територій, але й ввели в науковий обіг ряд нових понять, сутність і зміст яких стали предметом дискусій.

Незважаючи на велику увагу вчених до цієї проблеми, в умовах становлення й розвитку ринкових відносин недостатньо повно досліджено питання можливостей відродження і планування сталого розвитку сільських територій, ефективності використання економічного і трудового потенціалу аграрних формувань різних форм власності, формування оптимальних за структурою високотехнологічних ресурсних потенціалів і обґрунтування та аналізу їх складових.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає в обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних положень та практичних заходів щодо забезпечення подальшого розвитку аграрних підприємств шляхом відродження і ефективного використання ресурсного потенціалу сільських територій.

Виклад основного матеріалу. За результатами проведених досліджень сільські території Хмельницької області володіють потужним природним, демографічним, економічним та історико-культурним потенціалом, який при більш повному, раціональному і ефективному використанні може забезпечити стійкий багатогалузевий розвиток аграрних підприємств, повну зайнятість, високий рівень і якість життя сільського населення.

Зазначається, що сільська територія це «...історично сформована в історично визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну і територіально-функціональну приналежність...» [2, с. 4]. А розвиток сільських територій забезпечує відтворення та довготривале використання природних ресурсів для сільського господарства, місцевої промисловості, ремесел, промислів, туризму, рекреації та інших сфер господарської діяльності [1].

Загальна земельна площа області становить 2062,9 тис. га, з яких 1463,8 тис. га (71 %) складають землі сільськогосподарського призначення. Демографічні ресурси сільських територій — 607,8 тис. чоловік (45,6 % від загальної чисельності населення), у тому числі населення в працездатному віці — 439 тис. осіб, щільність населення доволі висока — 65 осіб на 1 км². Поселенський потенціал нараховує 1414 сільських населених пунктів, з

яких більша половина сільських населених пунктів мають постійних жителів. У цей же час у сільськогосподарській діяльності бере участь постійно проживаюче населення 1056 домогосподарств, що складає 0,4 % від їх загального числа по області. Середній розмір домогосподарства складає 2,67 особи, а частка домогосподарств без наявності дітей — 60,6 %. У результаті середній вік проживаючих у домогосподарстві чоловіків складає 54, жінок — 64 роки.

Виробнича діяльність на селі передбачає активне залучення до неї сільської молоді і, тим самим, вирішує завдання трудового виховання підростаючого покоління. Молодь поступово накопичує необхідні для самостійного життя знання, вміння та навички, а це формує культуру праці і трудові відносини. Як показали спостереження, у даний час більшу частину інтелектуальної та науково-технічної еліти регіону складає молодь, яка пройшла хорошу трудову школу в селянському середовищі сільських територій.

За період з 2000 по 2009 рр. площа сільськогосподарських угідь аграрних підприємств у розрахунку на один сільський населений пункт скоротилася з 821 до 582 га або на 29 %, тоді як кількість тракторів — на 64,3 %, зернозбиральних комбайнів — на 66,7 %. Спостерігаються суттєві зміни і в галузі тваринництва, яка забезпечує населення сільських територій робочими місцями на протязі року. Так, за досліджуваній період в аграрних підприємствах кількість поголів'я великої рогатої худоби в розрахунку на один сільський населений пункт зменшилася на 73 %, свиней — на 43 %, тоді як у господарствах населення — відповідно на 18 і 23 %.

У структурі сільської економіки за останні десять років також відбулися суттєві зміни. Так, у галузевій чисельності зайнятого населення частка найманих працюючих у сільському господарстві зменшилася з 34,1 у 2000 р. до 9,4 % у 2009 р., а в лісовому та рибному господарствах відповідно зросла з 0,9 до 1,2 %. При цьому частка зайнятого населення у торгівлі та готельно-побутовій сферах збільшилася за цей період з 4,5 до 7,1 %, у фінансово-управлінських видах діяльності — з 4,7 до 9,4 %, у галузі охорони здоров'я — з 7,9 до 13,6%, на транспорті та зв'язку — з 5,5 до 6,4 % [3, с. 277].

Окрім цього, рівень життя сільського населення залишається вкрай низьким, збільшується розрив між містом і селом за рівнем заробітної плати і доходів. Зокрема, в 2000 р. середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників сільського госпо-

дарства складала 59,4 %, а в 2009 р. — 68,9 % від її середньо обласного рівня, тоді як в охороні здоров'я вона досягла 80,9, освіті — 96,8 %. Оплата праці сільськогосподарських виробників області є найнижчою (1048 грн) у порівнянні з іншими галузями. Так, середня заробітна плата в промисловості складає 1804 грн, лісовому господарстві — 1358 грн, транспорті — 1825 грн, будівництві — 1178 грн. По районах області рівень заробітної плати різко коливається. Найбільший рівень її спостерігається у Кам'янець-Подільському — 1543 грн, Красилівському — 1454, Шепетівському — 1434, Деражнянському — 1364 грн, а найменший — у Білогірському — 1164 і Теофіпольському — 1100 грн районах [3, с. 301, 303].

Найбільша частка сільського населення за рівнем загальних середньодушових доходів у місяць розподіляється таким чином: 660—840 грн — 25,4 %, 480—660 грн — 20,8, до 1020 грн — 19,4, 300—480 грн — 13,6 %. Ще досить значна частка (3,1%) сільського населення, доходи якого в місяць складають 300 грн [3, с. 313]. А тому майже 62 % мешканців сільської місцевості перебувають за межею бідності. За цих умов сільський мешканець змушений шукати інші сфери прикладання праці поза межами своєї території, які забезпечували б йому певний прожитковий мінімум.

Сьогодні сільське господарство Хмельниччини перестає виконувати домінуючу роль у розвитку сільських територій. У зв'язку з цим виникає потреба розробити перспективну концепцію розвитку сільських територій, у якій слід врахувати всі негативні чинники (природні, економічні, соціальні, антропогенні) та передбачити здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правового, організаційного, наукового, кадрового та інформаційного забезпечення сільських територій.

Основними завданнями перспективного розвитку сільських територій є:

- взаємодія органів місцевого самоврядування та сільськогосподарських виробників по забезпеченню самоуправління сільськими територіями;
- створення і розвиток конкурентоспроможного і екологічно гармонійного сільського і лісового господарства;
- диверсифікація сільськогосподарського виробництва;
- відродження традиційних і розвиток нових ремесел, промислів і виробництв;
- розвиток сучасної виробничої та соціальної інфраструктури;
- відновлення роботи місцевої промисловості з переробки сільськогосподарської сировини;

- кооперація сільських товаровиробників у виробничій, збутової, фінансової та інших сферах;
- розширення ринкового простору і зміцнення виробничо-збутових зв'язків;
- сертифікація якісної сільськогосподарської продукції;
- забезпечення привабливості проживання в сільській місцевості;
- підвищення економічної активності сільського населення;
- закріплення на селі молодих висококваліфікованих фахівців;
- підвищення конкурентоспроможності сільських територій;
- забезпечення захисту економічних і соціальних інтересів різних груп сільського населення.

В цьому відношенні важливе значення має вирішення проблеми ефективного розвитку аграрних підприємств, що знаходяться безпосередньо на цих територіях, і для зміцнення своїх позицій на ринку використовують сучасні методи управління своєю діяльністю забезпечуючи при цьому:

- ◆ своєчасну реакцію на зміни у зовнішньому середовищі;
- ◆ чітке уявлення про стабільний розвиток;
- ◆ адекватну реакцію на ситуаційні зміни у внутрішньому середовищі;
- ◆ належні умови для свого існування.

Слід також сприяти зростанню ресурсного забезпечення розвитку аграрних підприємств і сільських територій на базі зміцнення аграрного сектора, диверсифікації та розвитку всієї сільської економіки, підвищення бази оподаткування сільського розвитку та фінансових основ місцевого самоврядування, загального економічного зростання і посилення державної підтримки села. Все це дозволить у найближчі 5—8 років значно підвищити рівень зайнятості та доходів сільського населення, знизити поширення бідності, поліпшити середовище проживання сільського населення і на цій основі уповільнити процеси депопуляції, розширити кількість регіонів зі стабільним і зростаючим сільським населенням.

У даний час в області намітилася тенденція посилення державної інвестиційної підтримки інноваційного розвитку аграрного виробництва і розвитку сільських територій. Однак будь-яка галузева політика, в тому числі й аграрна, потребує ефективної організації високо інтенсивного аграрного виробництва і на цій основі забезпечення суттєвого оновлення і збалансованої життєдіяльності сільських територій. У цей же час інтенсивний розвиток тієї чи іншої території буде залежати від наявності та комбінації таких складових: фізичного, людського, соціального капіталів, фінансових ресурсів і кадрового потенціалу.

Вважаємо, що застосування ефективних програмно-цільових методів і технологій управління соціально-економічним розвитком сільських територій сприятиме відродженню і створенню сучасного образу українського села на основі:

- диверсифікованої сільської економіки;
- виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції;
- широкого вибору сфер зайнятості для сільського населення;
- високого рівня оплати праці в сільському господарстві;
- збалансування реальних доходів і витрат сільського населення;
- благоустрою сільських територій у відповідності з вимогами сучасних стандартів;
- розвиненого самоврядування сільських територій.

Для реалізації цих заходів слід визначити напрямки розвитку аграрного виробництва, які повинні бути доповнені проектами комплексного і сталого розвитку сільських територій, що охоплюють не лише аграрні підприємства, але й лісове, водне господарства, місцеву промисловість, туризм, соціально-побутову інфраструктуру та інші види діяльності, без функціонування яких неможливо забезпечити ріст ефективності сільської економіки та поліпшити умови проживання населення в сільській місцевості. Велику роль у підтримці та відродженні села слід відвести активній позиції місцевих жителів. В цьому випадку органам влади в сільських поселеннях необхідно максимально залучати громадян до прийняття найважливіших управлінських рішень, в тому числі з питань формування сільського бюджету, розподілу коштів і благоустрою.

Висновки. Таким чином, перехід до сталого розвитку сільських територій і аграрних підприємств дозволить в послідуючі роки забезпечити комплексне і інтегроване рішення їх основних проблем у рамках єдиної концепції, в основі якої знаходиться сільський житель. Це сприятиме зростанню ефективності сільської економіки та зайнятості сільського населення, підвищенню рівня і якості життя на селі, налагодженню раціонального використання, відтворення природно-ресурсного потенціалу і відродженню сільських територій.

Література

1. *Лексин В.И.* Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В.И. Лексин, А.Н. Швецов. — М.: Эдиториал УРСС, 2003. — 368 с.

2. *Малік М.Й.* Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромисло-

вого виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 3—12

3. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2009 рік / За ред. В.В. Скальського. — Хмельницький. — 447 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2011 р.

УДК 338.436

О. О. Лелюк, старший викладач,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ОВОЧЕПРОМИСЛОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

У статті запропоновано здійснювати оптимізацію галузевої структури агропромислових підприємств в два етапи: на першому етапі оптимізується асортимент продукції переробного виробництва; на другому етапі проводиться оптимізація аграрної сфери з урахуванням повного забезпечення переробного виробництва сировиною.

Ключові слова: оптимізація, галузева структура, оптимальний план.

В статье предложено осуществлять оптимизацию отраслевой структуры агропромышленных предприятий в два этапа: на первом этапе оптимизируется ассортимент продукции перерабатывающего производства; на втором этапе проводится оптимизация аграрной сферы с учетом полного обеспечения перерабатывающего производства сырьем.

Ключевые слова: оптимизация, отраслевая структура, оптимальный план.

In the article the optimization of a particular branch structure of agroindustrial enterprises is suggested to carry out in two stages: on the first stage the assortment of products of processing production is optimized; on the second stage optimization of agrarian sphere is conducted taking into account the complete providing of processing production raw material.

Key words: optimization, particular branch structure, optimal plan.

Овочеконсервний підкомплекс АПК має велике значення для забезпечення продовольчої безпеки нашої країни. Свіжі та консервовані овочі є незамінними продуктами харчування для населення. Виробництво овочевих консервів протягом останніх років є однією з найбільш привабливих галузей як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів, а ринки свіжих та консервованих овочів останні роки переживають фазу піднесення.

В сучасних умовах розвитку економіки України виникає необхідність адаптації вітчизняних підприємств до змін еко-